

Asgar ve İbn Garsiyeye bunlardan bazılarıdır. Mücâhid topraklarında ilmin yayılması için özel bir çaba harcamış, bu çabanın bir sonucu olarak hür insanlar kadar köle ve câriyeler de ilmi faaliyetlere katılmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Humeydî, *Cezvetü'l-muktebis* (nşr. M. Tâvî et-Tancî), Kahire 1386/1966, s. 352-354; İbn Besâm eş-Şenterîni, *eş-Zahire*, I/1, s. 22-24; III/1, s. 224 vd.; Dabbî, *Buğyetü'l-mültemis*, Kahire 1967, s. 472-473; Abdülvâhid el-Merrâküşî, *el-Mu'cib fi telhîsi aḥbârî'l-Mağrib* (nşr. M. Saîd el-Iryân - M. el-Arabî), Dârülbeyzâ 1950, s. 110; İbnü'l-Ebbâr, *el-Hulleṭü's-siyera* (nşr. Hüseyin Mûnis), Kahire 1963, II, 43, 47, 117, 128; İbn İzarî, *el-Beyânü'l-muğrib*, s. 116, 143 vd.; İbnü'l-Hatîb, *A'mâlü'l-â'lâm* (nşr. E. Lévi-Provençal), Beyrut 1956, s. 190-195, 217-220; İbn Haldûn, *el'İber*, IV, 164-167; Makkarî, *Nefḥu't-ṭib*, VIII, 135 (İndeks); R. Dozy, *Historia de los Musulmanes de España*, Madrid 1985, IV, 20, 33, 51, 52; R. Chabas, "Mochéhid hijo de Yûsuf y Ali hijo de Mochéhid", *Homénaje a D. F. Codera*, Saragossa 1904, s. 411-434; F. Codera, "Mochéhid, conquistador de Serdeña", *Centenario della nascita di Michele Amari*, Palermo 1910, s. 115-133; A. Prieto y Vives, *Los Reyes de Taifas*, Madrid 1926; C. Sarnelli Cerqua, *Mücâhid el-Âmiri: Kâ'idü'l-üstü'l-'Arabî fi ġarbiyyi'l-baḥri'l-mütevassit fi'l-ḳarni'l-ḥâmisî'l-ḥicrî*, Kahire 1961; M. Abdullah İnân, *Düvelü't-tavâ'if*, Kahire 1970, s.187-200; İsmâ Sâlim Sîsâlim, *Cüzürü'l-Endelüsi'l-Mensiyeye*, Beyrut 1984, s. 136-161; M. J. Rubiera Mata, *La Taifa de Denia*, Alicante 1985; D. Wasserstein, *The Rise and Fall of the Party-Kings*, Princeton 1985, bk. İndeks; a.mlf., "Mudjâhid", *EP* (İng.), VII, 292-293; M. de Epalza, "El Origen político del estado de Denia en el siglo XI: el Califâ Al-Mu'aiti y el Rey Muyâhid", *Actas del I. Congress d'Estudis de la Marina Alta*, Alicante 1986, s. 157-163; *Crónica anónima de Los Reyes de Taifas* (nşr. F. Maillou Salgado), Madrid 1991, s. 41-43; E. Lévi-Provençal, "Mücâhid", *IA*, VIII, 782-783.

MEHMET ÖZDEMİR

MÜCÂHİD b. CEBR

(مجاهد بن جبر)

Ebû'l-Haccâc Mücâhid
b. Cebr el-Mekkî el-Mahzûmî
(ö. 103/721)

Tâbiîn neslinin
önde gelen müfessirlerinden.

21 (642) yılında Mekke'de doğdu. Kays b. Sâib'in kölesiydi. Kur'an'a dair ilk bilgileri Kays'tan aldı ve sahâbîlerin ileri gelenleriyle görüşme imkânı buldu. Başta tefsir olmak üzere hadis ve fıkıh gibi alanlarda Abdullah b. Mes'ûd, Ali b. Ebû Tâlib, Sa'd b. Ebû Vakkâs, Ebû Hüreyre, Âişe, Abdullah b. Ömer, Abdullah b. Zübeyr'den faydalandı; Abdullah b. Abbas'ın önünde Kur'an'ı otuz defa hatmetti ve onunla Kur'an'ı baştan sona kadar üç kere tefsir etti. İbn Abbas'ın ölümünden sonra Mek-

ke tefsir ekolünün önemli bir öncüsü olarak onun yerine tefsir derslerini üstlendi. İkrime el-Berberî, Atâ b. Ebû Rebâh, Katâde b. Diâme, Amr b. Dînâr ve A'meş kendisinden faydalandı. Kıraat-i seb'a imamlarından Ebû Ma'bed İbn Kesîr ile Ebû Amr b. A'lâ ondan kıraat alanında istifade ettiler. Mücâhid b. Cebr aynı zamanda Kur'an'da anlatılan vak'aları ve bu olayların geçtiği yerleri araştırdı; Hârût ve Mârût olayını incelemek için Bâbil'e, Berhût kuyusunu görmek için Hadramut'a kadar gitti (Ebû Nuaym, III, 228; Ahmed İsmâil Nevfel, s. 53-56). Hayatının büyük bölümünü Kur'an'ın anlaşılması için yaptığı çalışmalara ayırdı, halkın fetva mercii oldu. Mekke'deki tâbiîn müfessirlerinin en yaşlısı olarak seksen iki yaşında vefat etti.

Süfyân es-Sevrî, Mücâhid'in geniş tefsir birikimine sahip, güvenilir bir müfessir olduğunu söyler; Katâde b. Diâme, onu yaşadığı devirdeki insanlar arasında tefsiri en iyi bilen kişi diye zikreder. İmam Şâfiî ve Buhârî de Mücâhid'in tefsirine güvenmiş, kendisinden gelen görüş ve rivayetlere kitaplarında yer vermiştir. İbn Sa'd ve İbn Hibbân onun hadis rivayetinde sika, şahsî hayatında müttaki, âlim ve fakih; Nevevî, Zehebî ve İbn Hacer el-Askalânî ise tefsirde öncü bir şahsiyet olduğunu belirtmişlerdir.

Abdullah b. Abbas'tan öğrendiği tefsiri yazıya geçiren Mücâhid kendi öğrencileri için de aynı metodu uygulamış ve yaptığı tefsiri onlara imlâ etmiştir. Bugün elde bulunan ve Mücâhid'e nisbet edilen tefsirin öğrencileri tarafından derlendiğine inanılmaktadır. Kendisinden tefsir rivayet eden âlimlerin en meşhurları Abdullah b. Ebû Necîh, A'meş ve İbn Cüreyc'dir. Onun tefsirde metodu Kur'an'ı Kur'an'la ve ardından sünnetle tefsir etmek şeklindedir. Câhiliye şiiirinden, esbâb-ı nüzûlden ve İsrâiliyat'tan çokça faydalanmış, ancak İsrâiliyat konusunda eleştirilmiştir. Bunun yanında tefsirinde akla geniş yer vermiş, bu konuda kendisini tenkit edenlere, "Ben tefsire dair görüşlerimi Peygamber'in onlarca sahâbîsinden öğrendim" diyerek cevap vermiştir. Mücâhid'in bazı âyetlerden fikhî hükümler çıkardığı da görülmektedir. Meselâ cuma namazına dair, "Namaz kılındıktan sonra yeryüzüne dağılın ve Allah'ın lutfundan -nasibinizi- arayın. Allah'ı çok anın ki kurtuluşa eresiniz" meâlindeki âyetten (el-Cum'a 62/10) zeval vaktinden cuma namazının bitişine kadar geçen sürede ticaret yapmanın ve çalışmanın meşru olmadığı sonucunu çıkarmıştır. Âyet-

ler arasındaki irtibat ve insicamı da yorum için bir karîne olarak değerlendiren Mücâhid'in bazan mecazi tefsir yaptığı da olmuştur. Nitekim Bakara sûresinin 81. âyetinde geçen "suçu onu kuşatırsa..." ifadesini, "İnsanın işlediği günahlar birikir, kalbini karartır ve gittikçe kalbin her tarafını kaplar" şeklinde açıklamıştır. Aynı şekilde Müddessir sûresinin 4. âyetindeki "Elbiseni temizle" cümlesini, "Yaptığın amellemi sâlih kişilerin amelleri gibi yap" diye yorumlamıştır. Öte yandan kaynaklarda Mücâhid'in bazan hatalı tefsirler yaptığı ve âdeti sırf re'y ile hareket ettiği ileri sürülmüştür. Meselâ Ra'd sûresinin 43. âyetinde geçen, "yanında kitabın bilgisi bulunan" şahıstan kastedilenin Medine'de ihtidâ eden Abdullah b. Selâm olduğunu söylemiş, bunu duyan Saîd b. Cübeyr sürenin Mekke'de nâzil olduğunu hatırlatarak Mücâhid'in yanlış olduğunu belirtmiştir.

Mücâhid b. Cebr'e nisbetle yayımlanan iki tefsir Dârü'l-kütübî'l-Misriyye'de kayıtlı (nr. 2075) yazma nüshaya dayanmaktadır. Bunlardan ilkinin gerçekleştiren Abdurrahman Süretî mevcut yazmayı tahkik etmiş, ayrıca Taberî'nin tefsirinde ve diğer tefsirlerde bulunan bilgilerden Mücâhid'e nisbet edilenleri almış, nüshada tefsiri yer almayan bazı sûrelerin açıklamasını da bu şekilde oluşturmuştur (*Tefsiru Mücâhid*, Devha 1976; I-II, Beyrut, ts.). İkinci neşir M. Abdüsselâm Ebû'n-Nîl'e ait olup doktora tezi olarak hazırlanmıştır. Araştırmacı ilk yayının eksiklerini gidermeye çalışmış, yazmadaki bilgileri ilk neşirde olduğu gibi zenginleştirmiştir (*Tefsirü'l-İmâm Mücâhid b. Cebr*, Nasr 1410/1989). İsmail Cerrahoğlu, bu neşirlerde kullanılan yazmadaki tefsir rivayetlerinin Mücâhid'e nisbetini zayıf görmekte, aynı şeyin ilk neşir tarafından yapılan eklemeler için de söz konusu olduğunu belirtmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Mücâhid b. Cebr, *Tefsiru Mücâhid* (nşr. Abdurrahman Tâhir b. Muhammed es-Süretî), Beyrut, ts. (el-Menşûrâtü'l-ilmiyye), neşredenin girişi, I, 24-61; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, V, 464-467; Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, I, 40, 148; XXX, 30, 101, 332, 350; Ebû Nuaym, *Hilye*, III, 228, 279-283; Hatîb el-Bağdâdî, *Taḳyidü'l-ilm* (nşr. Yûsuf el-İş), Dimaşk 1974, s. 105; Kurtûbî, *el-Câmi'*, I, 39; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ*, IV, 450-456; a.mlf., *Tezkiretü'l-ḥuffâz*, I, 92; İbn Hacer, *Tehzibü't-Tehzib*, V, 370-374; Süyûtî, *el-İtkân* (Buḡâ), II, 1234; M. Hüseyin ez-Zehebî, *et-Tefsir ve'l-müfessirîn*, Kahire 1381/1961, I, 104, 105; Ahmed İsmâil Nevfel, *Mücâhid: el-Müfessir ve't-tefsir*, Kahire 1411/1990, s. 53-56; İsmail Cerrahoğlu, "Tefsirde Mücâhid ve Ona İsnad Edilen Tefsir", *AÜİFD*, XXIII (1978), s. 31-50.

MUHAMMET FATİH KESLER